సారస్వతము

కవికొండల వేంకటరావు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

i సారస్వత విభేదము

సారస్వత మొక మహాసముద్రమువంటిది. వలలతోఁ దట్టలతో నట్టడుగునకు మునిఁగి నెమకి నెమకి మంచి ముత్తెములఁ గొనునట్టొకఁడు మేలైన తలఁపులను గ్రహించుకొనుచున్నాఁడు. భంగఫేనసంకులచిత్తుఁ డగుచుఁ బైపై నీఁదులాడు వాని భంగి మఱియొక్కఁడు కించిదవగాహనాహంభావమున విఫలమనోరథుఁ డగుచున్నాఁడు. ఉప్పును దిగవిడిచి తీయని మంచినీటి నావిరి రూపముగ గ్రహించి చల్లని మొయిళ్ల మూలమున లోకమంతను వాన చినుకుల వెదఁజల్లు సూర్యకిరణప్రసారంబువోలె వేఱొక్కఁడు విశేషార్థముల నాకలించుచుఁ బ్రపంచమునకుఁ బ్రచురపఱచుచున్నాఁడు. సారస్వతమహాసముద్ర మనాదిప్రసిద్ధమైనది. అనంతశోభను విలసిల్లుచున్నది. దిఙ్మండలాకాంక్షు నోలలాడుచున్నది. నదీనదసంచయంబువోలె వేవేల విధంబులఁ గవిగణంబులు విచ్చలవిడి దానికిఁ బోషణ మొసంగుచున్నారు. తత్సాంగత్యసన్నిధానంబునఁ బవిత్రు లగుచున్నారు. మహాసముద్రమునకుఁ బ్రత్యేకనామముల వహించి ఉపసముద్రములు అఖాతములు శాఖలు చొప్పడు చొప్పున సారస్వతమునకు నాంధ్రసారస్వతము సంస్కృతసారస్వతము ఆంగ్లసారస్వతము మున్నగు విభేదములు కన్పట్టుచున్నవి.

మానవున కితరజంతుసంతానములపైఁ గల యాధిక్య మతనికిఁ గల విపులమైన యనుభవమునుబట్టి, అతనికిఁ గల విచిత్రమైన రసజ్ఞతను బట్టి, అతనికిఁ గల విమలభావనాశక్తినిబట్టి, అతనికిఁ గల విశేషమైన యాశయోన్నతిని బట్టి అతనికిఁ గల పలుకుబడినిబట్టి అతనికిఁ గల రహస్యస్ఫురణను బట్టి గదా కలిగినది! ఆమ్మానవుని యనుభవోద్రేకమునకుఁ గాని, అమ్మానవుని రసోద్దీపనమునకుఁ గాని, అమ్మానవుని భావోదయమునకుఁ గాని, అమ్మానవుఁ డుచితంపుఁ బలుకుబడి నమర్చి తత్సమ్మేళనము నొక్క యవ్యక్తస్థాయి నునిచి ఆనందస్ఫురణము గొల్పించినప్పుడె కాని, వేఱుపఱచి వ్యక్తస్థాయి నునిచి విజ్ఞానస్ఫురణఁ బ్రసాదించినప్పుడె కాని, సారస్వత ముప్పతిల్లుచున్నది. అదియే సరస్వతీప్రత్యక్షము. అదియే ధార. అదియే దివ్యప్రసన్నత. అదియే ప్రజ్ఞ.

అనుభవోద్రేకము పంచేంద్రియసంబంధమైనది. మన చుట్టును గల జడాజడరూపాత్మకమైన ప్రపంచమునం దా యనుభవము వలన మనము అన్యోన్యసుప్రతిష్ఠ నందుచున్నాము. ఈయది సంకల్పమువల్లఁ బ్రబలుచున్నది. అనుభవము నిసర్గానుభవ మని విరుద్ధానుభవ మని రెండు తెఱంగులు. నిసర్గానుభవము లోకాతీత మైనది కాదు. విరుద్ధానుభవము లోకాతీతమైనది. ఉదాహరణము: మన చరిత్రమందు ప్రవరాఖ్యుఁడు హిమాలయసందర్శన మొనర్చుట, అచ్చో నొక రమ్యకాంతారవీథి నొక్క నారీరత్నమును గాంచుట, దాని నిల్లు సేరు నుపాయ మడుగుట, అది వానిపై మనసు గొనుట మున్నగు ననుభవ మెల్ల నిసర్గానుభవము. అకలంకాపథసత్త్వము, నారికేళవిటపీ కాంతారవీథి, మరున్నారీరత్నము, స్వాహావధూవల్లభుని సన్నిహితత్వము మున్నగు ననుభవ మెల్ల విరుద్ధానుభవము. రసోద్దీపనము హృదయసంబంధమైనది. మన చుట్టును గల జడాజడరూపాత్మకమైన ప్రపంచమునం దా రసోద్దీపనమువలన మనము సామరస్యము నొందుచున్నాము. ఈయది యుత్కంఠవల్ల ప్రబలుచున్నది. రసము సభ్యరసము అసభ్యరసము అని రెండు తెఱంగులు. సభ్యరస మన ముచ్చటించుకొనఁదగిన రసము, అసభ్యరస మన నముకొనఁదగనిది. ఉదాహరణము: పింగళిసూరనామాత్యుని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమందలి యీ పద్యమును గమనింపుఁడు.

చ. కలకల నవ్వినట్లు తెలిగన్నుల నిక్కపు చూచినట్లు తోఁ
బలుకఁగడంగినట్లు కడు భావగభీరత లబ్బినట్లు పెం
పొలయ రచించి జీవకళ యుట్టిపడన్ శివ వ్రాసినట్టి యా
చెలువున కాభిముఖ్యము భజింపఁ దలంకెను దాను బోటియున్.

దీనియందు కమ్మని రస ముట్టిపడుచున్నది. మానుషౌచిత్యము ముప్పిరిగొనుచున్నది.—ఇదియే సభ్యరసము.

ఆ కవియొక్క కళాపూర్ణోదయమందలి యీ పద్యమును జూడుఁడు.

సీ. బెరు కెఱుంగని గాఢపరిరంభమున నల్లి
బిల్లి గొందుఁ బెనంగు పెనఁకువలను
బెరిఁగెడి పేరాసపేర్మి ననర్గళ
లీలఁ బర్వెడు కుచాస్ఫాలనముల
నడ్డమాఁకలు లేక యబ్బినయ ట్లెల్ల
నమరించు నఖరరేఖాంకములను
గొదగొన్న తమిఁ గొంకు కొసరు లేకొనరించు
వివిధదంతక్షతవిభ్రమములు
మన్మథావేశవిలసనమహిమ నెఱపు
తపసిఁ గని సాదు రేగిన దల పొలాన
నిలువ దను మాట నిజమయ్యె నేఁ డటంచు
మగువ నవ్వుచుఁ జేతకు మాఱు సేసె.

ఇందు రతివర్ణనము పచ్చిగఁ జేయబడినది. తేటతెనుఁగున చెప్పుచో ననాచ్యము గదా! ఈదృశంపు రసము అసభ్యరసము.

భావోదయము మనస్సంబంధ మైనది. మన చుట్టునుం గల జడాజడరూపాత్మక మైన ప్రపంచమందు భావోదయమువల్ల మనము ఐకమత్యము నందుచున్నాము. ఈయది యుద్బోధవల్ల ప్రబలుచున్నది. భావము పాఠ్యము అని స్మర్యము అని రెండు తెఱంగులు. పాఠ్యమగు భావము చదువునప్పుడు మాత్రము మేల్కొనియుండును. స్మర్యమగు భావము మనసును విడిచిపెట్టక సారెకు స్మృతి గొల్పుచుండును. ఉదాహరణముగ ఈ రెండు పద్యములను జదివి చూడుఁడు :

క. మాయమ్మా నను నీవే
రాయలవై కావ రావరాజే జేజే
మాయాతుమ లానినయది
పాయక సంతోష మున్న ఫల మిల సామీ.

ఉ. కొండల మంచె డెందము శకుంతల తా నిపు డేగు నం చయో!
క్రందుగ బాష్పరోధమునఁ గంఠమునుం జెడె బుద్ధిమాంద్యమున్
బొందె; నొకింత పెంచిన తపోనిధులే యిటు గుంద, నెంతగాఁ
గుందుదురో తమంత గను కూఁతులఁ బాయు గృహస్థు లక్కటా!

ఇందు మొదటిదానియందలి భావము ఊరక పఠనీయ మగుచున్నది. రెండవదానియందలి భావము ప్రపంచహృదయసంస్తవనీయమై స్మృతి గొల్పుచున్నది. కావున మొదటిదానియందలి భావము పాఠనీయభావము. రెండవ దానియందలి భావము స్మరణీయభావము. మొదటిది కళాపూర్ణోదయమునుండియు రెండవది శాకుంతలమునుండియు ఎత్తి చూపఁబడినవి. ఆశయోద్ధరణము సంశయాత్మసంబంధమైనది. మన చుట్టునుం గల జడాజడాత్మక మైన ప్రపంచమం దాయాశయోద్ధరణమువలన మనము సాఫల్యము గనుచున్నాము. ఈయది పరమాత్మసాంప్రదాయమువల్ల ప్రబలుచున్నది. ఆశయములు లౌకికము లని ప్రాకృతము లని పారమార్థికము లని మూఁడు తెఱఁగులు. లౌకికము లన లోకవ్యవహారసంబంధము లైనవి. ప్రాకృతము లన సృష్టిసంబంధము లైనవి. పారమార్థికము లన పరమాత్మపరమపద, భగవత్సంబంధము లైనవి.

ఉదాహరణములు: పోతనామాత్యుని భాగవతమందు రుక్మిణీకల్యాణమున—

మ. ఘనుఁ డా భూసురుఁ డేగెనో నడుమ మార్గశ్రాంతుఁడై చిక్కెనో
విని కృష్ణుం డది తప్పుగాఁ దలఁచెనో విచ్చేసెనో యీశ్వరుం
డనుకూలింపఁ దలంచునో తలఁపడో యార్యామహాదేవియున్
నను రక్షింప నెఱుంగునో యెఱుఁగదో నా భాగ్య మెట్లున్నదో!

అను పద్యమందలి యాశయము కల్యాణాత్మక మైన లౌకికాశయము. కృష్ణావతారసందర్భమున

శా. ఎండన్ మ్రగ్గితి రాఁకటం బడితి రీ రేలా విలంబింపఁ గా
రం డో బాలకులార! చల్దిఁ గుడువన్ రమ్యస్థలం బిక్కడీ
దండన్ లేఁగలు నీరు ద్రావి యిరుపొంతన్ బచ్చిక ల్మేయుచున్
దండంబై విహరించుచుండఁగ నమందప్రీతి బోనేఁతమే.

అను పద్యమందలి యాశయము ప్రాకృతము. గజేంద్రమోక్షము నందు

క. కలఁ డందురు దీనుల యెడఁ
గలఁ డందురు పరమయోగిగణముల పాలన్
గలఁ డందు రన్ని దిశలను
గలఁడు కలం డనెడువాఁడు కలఁడో లేఁడో?

అను పద్యమందలి యాశయము పారమార్థికము.

పలుకుబడి భాషాసంబంధ మైనది. మనచుట్టునుం గల జడాజడాత్మక మైన ప్రపంచమునందు పలుకుబడివలన మనము అర్థజ్ఞుల మగుచున్నాము. ఈయది కృషివలనఁ బ్రబలుచున్నది. పలుకుబడి రెండు విధములు. స్వతస్సిద్ధమైన పలుకుబడి, అనుశ్రుత మైన పలుకుబడి అని. స్వతస్సిద్ధ మనఁగా, చిన్నెలు వన్నెలు రెం డర్థములు నాలుగర్థములు లేని దగు మాట. అనుశ్రుత మైన దన, చిన్నెలు వన్నెలు మున్నగునవి కలిగియున్న దన్నమాట. చాలభాగము ముక్కు తిమ్మనార్యుని పారిజాతాపహరణమందలి ప్రథమాశ్వాసము స్వతస్సిద్ధ మైన పలుకుబడి గలదియు. ఒక్క తార్కాణము:

సీ. కనకపంజరశారికలకుఁ జక్కెర వెట్టి
చదివింప రేలొకో సకియ లిపుడు?
కరతాళగతుల మందిరమయూరంబుల
నాడింప రేలొకో యతివ లిపుడు?
క్రొవ్వాఁడిగోళ్ళఁ దంత్రులు మీటి వీణియ
ల్వాలికింప రేలొకో భామ లిపుడు?
కలికిరాయంచబోదల నెల్ల నెలయించి
నడిపింప రేలొకో పడఁతు లిపుడు?
ఇన్ని దినములవలె నుండ దేమి నేఁడు
చిన్నవోయిన దీ మేడ చెన్ను దఱఁగి
పద్మముఖితోడ నెవ్వరేఁ బారిజాత
పుష్పవృత్తాంత మెఱిఁగింపఁ బోలునొక్కొ?

ఇఁక ననుశ్రుత మైన దాని కుదాహరణము: శృంగారనైషధమునఁ గల యీ పద్య మొండు చదువుఁడు.

సీ. జగము లాక్కొమ్మడి సాధింప నెత్తిన
రతిమన్మథుల విండ్లు రమణి బొమలు
కాంతినిర్ఝర మీఁదు కామయౌవనముల
కుంభప్లవము లింతి కుచయుగంబు
నడు మింత యని కేలఁ దొడికి పట్టిన ధాత
యంగుళిరేఖ లబ్జాస్య వళులు
యువమనోమృగరాజిఁ దగిలింపఁ దీర్చిన
మదనవాగుర లిందువదన కురులు
బాల్యతారుణ్యసీమావిభాగమునకు
నజుఁడు వ్రాసిన రేఖ తన్వంగియారు
భానుపరమునఁ బడసిన పంకజముల
యపరజన్మంబు పూఁబోఁడి యడుగు లధిప.

స్థాయిస్ఫురణ తన్మాత్రసంబంధ మైనది. మన చుట్టునుం గల జడాజడరూపాత్మక మైన ప్రపంచమందు స్థాయిస్ఫురణ కతన

మనము తన్మయత్వము నందుచున్నాము. ఈయది తనంతన ప్రబలుచున్నది. అవ్యక్తస్థాయి నియ్యది యానంద మొసఁగుచున్నది. వ్యక్తిస్థాయిని విజ్ఞాన మొసంగుచున్నది. అవ్యక్తస్థాయిసంబంధ మైన యానందస్ఫురణ నాలుగు తెఱంగులు: (1) సౌందర్యవికారములు, (2) సంయోగవియోగములు, (3) విచారసంతోషములు, (4) విషాదవినోదములు. వ్యక్తిస్థాయిసంబంధ మైన విజ్ఞానస్ఫురణము నాలుగు తెఱంగులు: (1) నిర్దేశము, (2) నియుక్తము, (3) నిరూఢము, (4) నిబద్ధము. ఉదాహరణములు: జగన్మోహినీవేష మవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణ గొల్పు సౌందర్యము. బాహుకరూప మవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణ గొల్పు వికారము. అశోకవృక్షము క్రింద శోకించు సీతావియోగము అవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణ గొల్పు వియోగము. మాయ రంభ మాయ నలకూబరుఁడు, వీరల సంయోగ మవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణఁ గొల్పు సంయోగము. అజ్ఞాతవాసమందు పాండవు లొందిన విచారము అవ్యక్తస్థాయి నాందస్ఫురణఁ గొల్పు విచారము. ద్రౌపదీస్వయంవరంబున పాండవులు ద్రౌపదిని బడసిన సంతోష మవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణఁ గొల్పు సంతోషము. ఉత్తరరామాయణమున లక్ష్మణునిచే సీతాపరిత్యాగసమయమున నైన సీతావిషాదము అవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణఁ గొల్పు విషాదము. వ్రేపల్లెయందు శ్రీకృష్ణుఁడు గోపబాలుఁడై చరించినది అవ్యక్తస్థాయి నానందస్ఫురణఁ గొలుపు వినోదము. వ్యక్తిస్థాయిని నిర్దేశించునవి ప్రకృతిశాస్త్రములు రసాయనశాస్త్రములు మున్నగునవి. నియుక్తములు సంగీతశాస్త్రములు మున్నగునవి. నిరూఢములు వేమన పద్యములు మొదలగు నైతికగ్రంథములు. నిబద్ధములు వేదాంతములు మొదలగు మతవిషయకగ్రంథములు.

వరుసగఁ జూచిన సారస్వతమున కనుభవము రూపమువంటిది. రసము కళవంటిది. భావము జీవాత్మవంటిది. ఆశయము పరమాత్మవంటిది. పలుకుబడి జీవమువంటిది. స్థాయీస్ఫురణము జీవనాధారమువంటిది.

సారస్వత విభేదం బెట్టి దనిన: సారస్వతము సాధ్యసారస్వతము సిద్ధసారస్వతము నని రెండు తెఱంగులు. సాధ్యసారస్వతమందు అనుభవరసభావాశయములు ఒకటి రెండు మూఁడు కొఱఁతవడి, పలుకుబడిని గొని వ్యక్తిస్థాయిని విజ్ఞానస్ఫురణ గల్గించుచున్నవి. సిద్ధసారస్వతమందు అనుభవరసభావాశయములు సమ్మిళితము లై పలుకుబడి గొని అవ్యక్తస్థాయిని నిలిచి ఆనందస్ఫురణము గొలుపుచున్నవి. మనము సర్వసాధారణముగ సారస్వత మన వర్తించునది సిద్ధసారస్వతమే.

ఉదాహరణములు: కేవలానుభవమును బోధించు ప్రకృతిశాస్త్రాదులు, కేవల రసమును బోధించు సంగీతశాస్త్రములు, కేవల భావమును బోధించు నైతికగ్రంథములు, కేవలాశయమును బోధించు మతవిషయకములు, రసమును విడిచి భావమును అనుభవమును బోధించు వేమనపద్యములు, భావమును విడిచి రసమును ఆశయమును బోధించు భజనకీర్తనాదులు — ఈ మున్నగునవి యెల్లను సాధ్యసారస్వతములు.

అట్లు గాక అనుభవరసభావాశయముల నాల్గింట సమ్మిళితము లగుచు వానివాని ప్రాముఖ్యమును బట్టి ఔచిత్యానౌచిత్యముల వహించు ఆంధ్రప్రబంధములు కొన్ని శతకములు నాటకములు నవలలు మున్నగునవి సిద్ధసారస్వతము.

[(గమనిక) ముందు వ్రాయు నభిరుచి ప్రమాణాదులు సిద్ధసారస్వతవిషయమునఁ జెప్పఁబడు ఉపమానసందర్భమున సాధ్యసారస్వతమునకు వలసినచో పాఠకు లనువర్తించుకొనఁ జెల్లు]

ii సారస్వతాభిరుచి

వైవిధ్యంబుగ నుప్పతిల్లిన సిద్ధసారస్వతము నానాఁటికి పెంపొందుటకు, నొకానొక పోకడఁ జనుటకు ననువైసంగునది యెద్ది? అభిరుచి. అంతటి వివిధగుణాలవాల మైన సారస్వతమును పెంపొందించు నభిరుచి యిట్టి దని చెప్పుట కష్టము. అందువలనఁ గొందఱు కేవల భావప్రియులుగ కన్పట్టుచున్నారు. కొందఱు కేవల భాషాప్రియులుగ కన్పట్టుచున్నారు. కొంద ఱలంకారవికారు లగుచున్నారు. కొందఱు యతిప్రాసయమకములకై తమకపడుచున్నారు. కొంద ఱున్న దున్నట్టు చెప్పవలె నా ననుచున్నారు. కొంద ఱుత్ప్రేక్షలఁ దల లెత్తుచున్నారు. కొందఱు భగవన్నామశతకకృతులఁ దన్మయమతు లగుచున్నారు. కొందఱు శృంగారప్రబంధబంధబంధురరతిబంధనముల నంధు లగుచున్నారు. కొందఱు వేమన నీతిపద్యముల వేనోళ్లఁ బొగడుచున్నారు. కొందఱు కోలాటకీర్తనములను లంకాయాగములను కుచ్చెలకతలను (కుశలవకథ) చదివి యానందమున మేను మఱచుచున్నారు. కొందఱే యభిరుచియు లేక చేతికి వచ్చిన ప్రతి పొత్తమును చదువుచున్నారు. ఇట్లే వ్రాయుచున్నారు. “లోకో భిన్నరుచిః” అను సామెత సర్వవిధముల సారస్వతసందర్భమున సార్థక మగుచున్నది. ఇట్టి యభిరుచి నా కేల యని యొక్కొక్కళ్లఁ బ్రశ్నించునంత ప్రతివారును నా యిష్టమనుట కవకాశము కనఁబడుచున్నది. ఎంత యవకాశ మున్నను ఇష్టమునకు హద్దుపద్దు లున్నవి.

అభిరుచి నైజమై అభ్యాసప్రాంత మగుచున్నది. మంచిది కా దని తోఁచినప్పు డయ్యది మఱలింపఁబడుచున్నది. మంచి దని తెలిసినప్పు డయ్యది యవలంబింపఁబడుచున్నది. సంపర్కమున మార్పులు గొనుచున్నది. అభిరుచులు వేర్వేఱు. ఎంత వేర్వేఱైనను ప్రతియభిరుచికిని అనుభవము రసము భావము ఆశయము ఉండును. ఎట్లన, భోజనసమయమందు సర్వసామాన్యము. షడ్రుచుల నేరుచికలవారైనను పదార్థమును భుజించి దాని రసమున నూట లూరి అది జీర్ణపఱచుకొని దానివల్ల శరీరమునకు పుష్టి ఆనందము ఆరోగ్యము కలుగవలె నను ఆశయము కలిగియుందురు గదా! భుజించుటకు పదార్థము లేకపోయినను, పదార్థము నవసరము లే కున్నను, పదార్థము జీర్ణము కాకపోయినను, జీర్ణమయ్యు నొడలి కుపకరింపకపోయినను, ఆ భోజనము నిష్ప్రయోజనము. అట్లే వస్త్రధారణాదులందును. జీవితమందు అభిరుచి గలవారికిని ననుభవము రసజ్ఞత భావము ఆశయము ఉండితీరును. అభిరుచి లేనివాని కనుభవము రసజ్ఞత భావము ఆశ

యము నుండవా యని యడుగవచ్చును. వానికిని నుండును. కాని సామాన్యుని యనుభవరసభావాశయములందు మితి లేదు. అభిరుచి గలవాని యనుభవరసభావాశయములందు వరుసగా వస్తుమితి కార్యమితి విరామమితి సాఫల్యమితి కానవచ్చుచున్నవి. అభిరుచి గలవారొకదక్షిణాదంచు కండువాను వల్లెవాటుగ పింజె వోసికొని మీఁద వైచుకొని కులుకుచున్నారు. అభిరుచి లేనివాఁడే ముదుక గుడ్డనో అతకతవకగ నలిపి నేల నీడ్చుకొనుచు అవసరమును గడపుకొనుచున్నాఁడు. సారస్వతమున మనము గాంచు వస్తుమితి కార్యమితి, విరామమితి సాఫల్యమితు లెల్ల అభిరుచుల కతంబుననే. ఈ యభిరుచుల కతంబుననే సారస్వతము పెంపొందుచున్నది. ఆయభిరుచియే సార్వస్వతాభిరుచి. విశాలవిభజన మొనర్చునెడ సారస్వతాభిరుచులు రెండు తెఱంగులు, చిన్మయములు మృగమయములుం. చిన్మయాభిరుచిని మానుషైక దైవికసరళానుభవరసభావాశయములు వెల్లడిపఱుపఁబడుచున్నవి. మృగమయాభిరుచిని మానుషైకపశుపరుషానుభవరసభావాశయములు వెల్లడిపఱుపఁబడుచున్నవి. ఉదాహరణము:

మాయాప్రవరుని వర్ణనసందర్భమున వరూధినిని వర్ణించిన యీ పద్యమునందు చిన్మయాభిరుచి వెల్లడియగుచున్నది.

సీ. తొలుదొలుత వానిఁ గన్నులఁ గాంచినప్పుడ
పల్లవాధర గుండె జల్లుమనియె
నట రెండు మూఁ డంజ లరుగునప్పుడ కాళ్లఁ
బంకజాక్షికిఁ దొట్రుపాటు గదిరె
డాయంగఁ జనునప్పుడ ముఖాంబుజంబునఁ
గంబుకంధరకు దైన్యంబు దోఁచెఁ
గదిసి నిల్చినయప్డ కనుదోయి ఱెప్పల
లలనకు మిగులఁ జంచలత బెరసెఁ
గటకటా యనునపుడ గద్గదిక వొడమెఁ
జెఱఁగు పట్టినయపుడ లేఁజెమట గ్రమ్మెఁ
బొలసి మాటాడ నుంకింపఁ దలఁచి మోము
దెరకొనఁ జూచునపుడ కన్నీరు వొడమె.

ఆ సందర్భముననే మఱికొంత ముందునకుఁ బోవ నీ క్రింది పద్యమున మృగమయాభిరుచి కనఁబడుచున్నది.

సీ. సహసానఖంపచ స్తనదత్తపరిరంభ
మామూలపరిచుంబితాధరోష్ఠ
మతిశయప్రేమకల్పితదంతసంబాధ
మగణితగ్లానిశయ్యానిపాత
మతివేలఘుణితయాచ్నార్థగల్లచపేట
మతిదీనవాక్సూచితాత్మవిరహ
మంకురత్పులకజాలావిద్ధసర్వాంగ
మానందకృతహారవాననాజ్ఞ
మాక్రమక్షీణనుతివర్ణ మానిమీలి
తాక్ష మాస్విన్నగండ మాయుక్తచేష్ట
మాస్తిమితభూషణారవ మా వధూటి
ప్రథమసురతంబు గంధర్వపతిఁ గరంచె.

iii సారస్వతప్రమాణము

అభిరుచిమర్యాదను బెంపు గన్న యీ సారస్వతమునకుఁ బ్రమాణ మెయ్యది? మన జీవనప్రమాణమే సారస్వతప్రమాణము. జీవనప్రమాణమేమి? మనచుట్టునుంగల అణువులు మొదలు బ్రహ్మాండము పర్యంతము గల వస్తువులయందు జంతువులయందు మానవులయందు అన్నిటియందును గల నిజసౌందర్య మెఱుంగుట, ప్రతి యాకారము నందలి సురూపమును తీసికొని దానికిని మనకును నన్యోన్యసుప్రతిష్ఠ కలిగించుకొనుట — తద్ద్వారా లోక మున్న దనుకొనుట — ఆపైని వానితో నన్యోన్యచేతనముఁ గల్పించుకొని సామరస్యము నొందుట, ప్రతియాకారముతోడను కార్యదక్షత్వ మూనుట — తద్ద్వారా లోక ముండుటయే గాక జీవనప్రపూర్ణమై యున్న దనుకొనుట — ఆపైని వానియందు బుద్ధిని లయ మొనర్చుచు నైక్యభావ ముండుట, ప్రతి యాకారమందును మనము విరామస్మృతిఁ గనుట — తద్ద్వారా లోక ముండుటయే గాక, జీవనప్రపూర్ణమై యుండుటయే కాక, శాంతిదాయకముగ నున్న దనుకొనుట — ఆపైని వానియం దాశయము నెలకొల్పి సఫలీకృతుల మగుట, ప్రతియాకారమందును మనము విముక్తిమార్గముఁ గనుట — తద్ద్వారా లోక ముండుటయే గాక, జీవనప్రపూర్ణమై యుండుటయే కాక, శాంతిదాయకముగ నుండుటయే గాక అనంతప్రసిద్ధ మని యనుకొనుట — తొలుతనుండి తుదవఱకు నవ్యక్తానందస్థాయి నోలలాడుట — ఈ నడవడి యుత్తమజీవనప్రమాణము. అట్లు కాక చూచువస్తువునెడ నసహ్యపడుచు మాంద్యము వహించి క్షోభఁ గొనుచు వినాశమును పురికొల్పుకొనుచు దుఃఖ మూను జీవన మొక జీవనమే? కావున ఉత్తమజీవనప్రమాణసూత్రము సుప్రతిష్ఠ, కార్యదక్షత్వము, విరామప్రశాంతి, అనంతసాఫల్యవిముక్తి, అవ్యక్తానందస్థాయితోఁ గూడియున్నది. అందు కొన్ని కొఱఁతపడిన జీవనము మధ్యమ జీవనము. బొత్తిగా లేనిది అధమజీవనము.

ఈ యేనింటి నేసారస్వత మేయభిరుచి వహించి, ఏయనుభవరసభావాశయముల నెంతవఱకు నుప్పతిల్లుచున్నదో, ఆసారస్వతము త్తమసారస్వతము. ఆసారస్వతాభిరుచి యుత్తమసారస్వతాభిరుచి. ఆ యనుభవరసభావాశయము లుత్తమానుభవరసభావాశయములు. ఉత్తమసారస్వత మెందును ఉత్తమవస్తుప్రదర్శనముఁ గూర్చి ఉత్తమానుభవజ్ఞులఁ జేయుచున్నది. ఉత్తమకార్యసంఘట్టన మమర్చి యుత్తమరసజ్ఞులఁ జేయుచున్నది. ఉత్తమవిరామప్రశాంతి సమకూర్చి ఉత్తమభావజ్ఞులఁ జేయుచున్నది. ఉత్తమసాఫల్యవిముక్తి నొసంగి ఉత్తమాశయులఁ జేయుచున్నది. కొట్టకొసకంట నవ్యక్తానందచిరంజీవులఁ జేయుచున్నది. ఎంతవఱకు నెయ్యవి పైని వివరించినవానికి తోడ్పడునో పాఠకులే యూహింపఁ జెల్లు. లోకమందు సుప్రతిష్ఠ వహించుటకు నిసర్గానుభవము కావలెను గాని విరుద్ధానుభవము పనికిరాదు. అనుకూలకార్యసంఘట్టనమునకు సభ్యరసములు మేలు గాని అసభ్యరసములు గానేరవు. విరామప్రశాంతికి స్మరణీయభావము లవసరములు గాని పాఠనీయములు గావు. సాఫల్యవిముక్తికి ఆశయములు అనంతములై యుండవలయును. అవ్యక్తానందస్థాయికి

అవ్యక్తతన్మయత్వ ముండవలయును. అందుచేతనే రవీంద్రనాథ్, వర్డ్సువర్తు, కాళిదాసు, షేక్స్పియర్ మున్నగువారు ప్రపంచప్రఖ్యాతిని బడసియున్నారు. రవీంద్రనాథ్ తన గీతాంజలియందలి అఱువది రెండవ పద్యమున నేమి చేసినాఁడు? రంగులుగల యాటవస్తువులను పాటను తీయనివస్తువులను ముద్దు ముచ్చటలఁ గూర్చు పిల్లవాని మోమును సుప్రతిష్ఠఁ జేసి, తాన కార్యదక్షత్వ మూని తెచ్చియిచ్చి పాటపాడి తినిపించి ముద్దాడి విరామప్రశాంతిని బాలు నూహించి ఆశయమున మేఘములను నీళ్లను పువ్వులను ఆకుల కలరవమును పువ్వుఁదేనెను ప్రొద్దుపొడుపును నెలకొల్పి అవ్యక్తానందస్థాయి నందఁ జేయుచున్నాఁడు. ఆ గీతిక ఎంతటి యమాయక మైన మనోహర సుగీతిక! ప్రేమపూరితపరబ్రహ్మము గాదే! ఇం దాటవస్తువులు మున్నగువానియందు అనుభవ మున్నది. తనయంద రస మున్నది. బాలునియంద భావ మున్నది. మేఘములు మొదలగువానియందు ఆశయ మున్నది. అవ్యక్తస్థాయీస్ఫురితానందతన్మయత్వము పిల్లవానికి ఆటవస్తువులు మొదలగునవి సూచించు వాక్యములు మఱలమఱల పల్లవిగ చేర్చుటయం దున్నది. ఈ చిన్నిగీతికవల్ల ప్రపంచమం దెల్లెడ మన మొక పిల్లవానిపోలిక నొప్పుచు నానందపడుచుంటిమి. వర్డ్సువర్తు యొక్క 'చేనుకోఁతపడుచు' అను గీతికయందు చేను కోయుచున్న మన్నెపుఁ బడుచుకు సుప్రతిష్ఠ నిచ్చి కార్యదక్షత్వ మాబిడ పాటయందుఁ జూపి, విరామప్రశాంతి నేమిపాటో యని యూహించి ఆశయమున ఆపాటను తన హృదయమును బూరించుకొనియె. అవ్యక్తస్థాయీస్ఫురితానందతన్మయత్వము "కోయుచున్నది పాడుచున్నది తనయంతనే" ఒంటరిగ కోయుచున్నది. మోపులు కట్టుచున్నది. ఆలాపము చేయుచున్నది. ఏమి పాడుచున్నది? ఆమె పాట కంత్యము లేదు. పనిచేయుచు పాడుచున్నది, కొడవలిపై వంగియున్నది. చిరకాల మామె పాట నాయంద యున్నది. అను శైలి నైపుణ్యమం దున్నది. కాళిదాసు శాకుంతలమందు గనుఁడు: అనుభవము దుష్యంతునియందు, రసము శకుంతలయందు, భావము కణ్వునియందు, ఆశయము అభిజ్ఞానమందు నిలిపి, దుష్యంతుని సుప్రతిష్ఠఁ జేసినాఁడు; శకుంతలయందు కార్యదక్షత్వ మగపఱచినాఁడు. కణ్వునియందు విరామప్రశాంతిని నెలకొల్పినాఁడు. అభిజ్ఞానమందు అనంతసాఫల్యముఁ జూపినాఁడు. అవ్యక్తస్థాయీస్ఫురితానందతన్మయత్వము నాయకదల వెల్లిగొలిపినాఁడు. దుష్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమముం జేరి శకుంతలను వరించుటలో తన పౌరుషప్రతిష్ఠ యొక మునికన్నియపైఁ బోనేరదను నవ్యక్తస్థాయీస్ఫురణము, మఱి శకుంతలయొక్క మధురముగ్ధావ్యక్తగాంధర్వవివాహసంగమాంగీకారము, మఱి విజ్ఞానియయ్యు శకుంతల నత్తింటి కనుపుటలోఁ గణ్వుఁడు పొందిన గేస్తుని విచారము, తుదను కశ్యపాశ్రమమున సింగపుఁబిల్లతో నాడుకొను భరతబాలకునిపట్ల వియోగి యైన దుష్యంతుఁ డగపఱచిన అవ్యక్తపు పితృవాత్సల్యము ఆనాటకకృతి నవ్యక్తానందము మొదటినుండి తుద పఱకు నిచ్చెడిని కదా! ఇఁక షేక్స్పియరు హేమ్లెట్టు కథ ననుసరించి చూడుఁడు. అనుభవమునందు హేమ్లెట్టు తండ్రియొక్క పరమాత్మకు సుప్రతిష్ఠఁ గూర్చినాఁడు. రసమునందు హేమ్లెట్టు తల్లిని పినతండ్రిని నిలిపి కార్యదక్షత్వ మగపఱచినాఁడు. భావము ఒఫీలియాయందు నిలిపి విరామ మిచ్చినాఁడు. ఆశయము హేమ్లెట్టునం దుంచి కార్యసాఫల్యముఁ జూపినాఁడు. అవ్యక్తానందస్థాయీస్ఫురితానందతన్మయత్వము పరమాత్మవికారగద్గదికవాక్యములందు, హేమ్లెట్టు తల్లి పినతండ్రుల గొంతుజంకులయందు, ఒఫీలియా పాడిన 'విల్లో' పాటయందు, అన్నిటికంటెను కర్తృత్వమునందు హేమ్లెట్టు వితర్కించిన "ఉండుటా, పోవుటా" యను వాక్యరత్నములందును వెల్లడియగుచు షేక్స్పియరు కీర్తిని నిరంతరముగ ప్రతిష్ఠించుచున్నది.

ఆహా! ఉత్తమసారస్వత ముత్తమేంద్రియానుభవప్రేరేపితము. ఉత్తమహృదయరసప్రదీపితము. ఉత్తమమనోభావప్రబోధితము, ఉత్తమాత్మాశయసమున్నతము. అట్టే ప్రేరేపణము ప్రదీపనము ప్రబోధనము ఔన్నత్యము నొసంగుచున్నది. ఏమన, సారస్వతము దాతను ప్రతిగ్రహీతను సమానముగ సంతోషపెట్టుచున్నది. ఎంతవఱ కొకానొకని యనుభవము రసగ్రహణము భావవికాసము ఆత్మోద్ధరణము పెంపొందుచున్నవో, అంతవఱ కాతని మహానుభావుఁడని సరసుఁడని సంబుద్ధుఁడని మహాత్ముఁడని కొనియాడుచున్నాము. అట్టిచో ఉత్తమోత్తముఁ డెవ్వఁడు? ఉత్తమసారస్వతము నొసంగు సుకవి యొండె; దానిని గ్రహించు పాఠకసత్తముఁ డొండె.

ఆ సుకవియెదుట శబ్దజాలములు దొరలిపడుచు ఉత్తమవస్తుప్రదర్శనము గావించుచుండును. అతనియెదుట అమితవృత్తములు నృత్యము సేయుచు ఉత్తమరసము లొలికించుచున్నవి. అతని ముందు మనోవికాసము అమల మగుచు ఉత్తమభావముల వెల్లిగొలుపుచున్నది. అతనియందు ఆత్మకేళీవిభవము తాండవమాడుచు ఉత్తమాశయములఁ దేటపఱచుచున్నది. అతఁడు సర్వస్వాతంత్ర్యముల ననుభవించుచున్నాడు. ఆతనివలననే భూతవర్తమానభవిష్యత్కాలములు కాలమాన మెఱుంగక వెలయుచున్నవి, ఆతనివలననే భూమ్యాకాశపాతాళములు లవకాశభేదము లేక చరించుచున్నవి. ఆతనివలననే నరకిన్నరఖేచరగరుడోరగులు జాతిమతవిభేదము లేక ఒక్కటగుచున్నారు, విరోధులై యుద్ధ మొనర్చుచున్నారు. ఆతఁడే ప్రతిపదార్థముఁదలి సౌందర్యవిభూతిని వెల్లివిరియఁజేసి దాన తాత్కాలికరసమును బోషించి అందుపై సద్భావముల నాటి అంతర్భాగమున నాశయముల నిమిడ్చి లోకము నుద్ధరించుచున్నాఁడు; త న్నుద్ధరించుకొనుచున్నాఁడు. చదువువాని నుద్ధరించుచున్నాఁడు.

iv సారస్వతప్రదర్శనము

ఇది యెల్ల నెందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది? కవియందును పాఠకునియందును. ఈ కవి శాశ్వతమా? పాఠకుఁడు శాశ్వతమా? కారు. శాశ్వత మెయ్యది? ఆ యిరువురకు సమానరంగస్థలం బగు కావ్యము శాశ్వతము. ఈ కావ్యమే చిరకాలము క్రిందట చనిపోయిన యొకానొక పురాతనకవిపుంగవునకు ఆధునికపాఠకునకు నన్యోన్యాకర్షణసానుభూతులఁ గల్పించుచున్నది. ఈ కావ్యమే భవిష్యదర్థముల నూ

చించుచున్నది. ఈ కావ్యమే లేని దాని నున్నట్టు ఉన్నది లేనట్టు చెప్పుచున్నది. మనల నానందాబ్ధిని దేల్చుచున్నది. (ప్రపంచమును) మఱపించుచున్నది. ప్రపంచమును నిలిపించుచున్నది. అది యెల్ల నెట్లు? వస్తుప్రదర్శన మెట్లు నిర్మింపఁబడెనో అట్లె నిలిచెనా? తాత్కాలిక రస మెట్లింతవట్టు పోషింపఁబడుచున్నది? భావము కలఁక గనదా? ఆశయ మడుగంట దన్నే? యనెడు సందియములు తోఁపకమానవు. అవ్యక్తానంద మేమి యని యనకపోయె. కాని కావ్యమున వస్తుప్రదర్శనము వర్ణనములవల్లను పదములవల్లను రసములు వృత్తాంతశీర్షికలవల్లను, భావములు విరామములవల్లను, ఆశయములు పద్యములయందలి మాధుగానలహరివలనను, అవ్యక్తానందము అవ్యక్తరహస్యమువలనను చిరంజీవులుగ నొనర్పఁబడి కవితోఁబోక పాఠకునితో రాక స్వయం నిర్ణయసూత్రమున నగ్రస్థాన మధిష్ఠించుచున్నవి.

ఆ ప్రదర్శన సమున్నత సందర్శనమున చూపఱు వెలుఁగంచుచు వివిధదృక్పథముల వీక్షించుచున్నారు. అనుభవాదిదృక్పథమునఁ జూచి చూచి, ఉత్తమానుభవరసభావాశయములఁ గనుచున్నారు. అభిరుచిదృక్పథమునఁ జూచి ఉత్తమాభిరుచిని గ్రహించుచున్నారు. ప్రమాణదృక్పథమునఁ జూచి ఉత్తమజీవనము గడపుచున్నారు. ప్రదర్శనదృక్పథమునఁ జూచి ఉత్తమభావను బడయుచున్నారు. ఎల్లెడలను అవ్యక్తరహస్యతన్మయు లగుచు నవ్యక్తానందచిరంజీవు లగుచున్నారు.

సామాన్యులే యిట్లగుచుండ సారస్వతాభిమాని మాట వేఱ చెప్పనేల? అతఁడు దాని పుట్టుకను తన పుట్టువుగను చూచుకొనుచున్నాఁడు. దాని గుణాగుణములఁ దన గుణాగుణములు పరిగణించుకొనుచున్నాఁడు. దాని జీవకళలఁ దనజీవకళలు గ్రహించుచున్నాఁడు. దాని జీవనమున తన జీవనమును సాగించుచున్నాఁడు. వేయేల? అతనికి సారస్వతము జాతీయనిసర్గనిధినిక్షేపము గాదే? అతనికి సారస్వతము ఆకాశగంగాతరంగశీకరప్రశీతలము గాదే? అతనికి సారస్వతము మలయపవనమోహానసుకుమారము గాదే? దాని విలువ దానినిరంతరఝరి దాని మనోహరభావము అమూల్యము అఖాతము అనంతము.

మాలలు

బ్రహ్మభట్ల పట్టాభిరామశర్మ గారు

కట్టను గుడ్డ లేక కలకాలము నుండుట కిల్లులేక చే
పట్టెడుదాత లేక పలుపాటులనందిన గూడు లేక యే
పట్టు తిరంబు లేక సడిబాటల నేగుట కాజ్ఞ లేక యి
ట్టట్టుజరించు మాలలకు నక్కట యెయ్యది దిక్కు
[దైవమా.

ఉ. మాలలు మాలలా! భరత
మాతృగళస్థ చిరత్నరత్న సం
లాలితమాల లాంధ్రమహి
శాకచకల్పిత నవ్య మల్లికా
మాల లనార్య సంతతి వి
మాన శిరోగ్ర లసత్పతాకినీ
మాలలు గాని, వట్టి కసు
మాలపు మాలలు గారు కారిలన్. 2

చ. పొలములు దున్ను టాలగుమిఁ
బోషణ జేయుట మంచి దుక్కిటె
ద్దుల సమకూర్చుటల్, తరిని
తోరపువిత్తులు జల్లి పైరుపం
టల నెగి పెంపుసేయుట హు
టాహుటి నూరిచి ధాన్యమెల్లగా
సులగ నొనర్చి జీవనము
నూపెడి మాలల నోలి నూరికిన్
వెలుపల నుండఁజేయుట వి
వేకమె? హైందవలోకధర్మమే? 3

సీ. కడుపులోఁ బసిబిడ్డ గదల కున్నను మంచి
చప్పిడి మాలఁడే సంతరించు
చూపునోషము పాల పాప లందిన తోలు
జండెంబు మాలఁడే సంగ్రహించు
బాలగ్రహము పసి పాపలఁ బీడింప
దిగదుడ్పు మాలఁడే తెలిపి మాన్పు
ప్రాణమూడిన ప్రతి మానవునకును సం
స్కారము మాలఁడే సంఘటించు.

గీ. పుట్టుటాదిగ ప్రాణికి గిట్టువఱకు
మాలఁడే తోడునీడౌచు మేలుజూప
నూరిచివఱకు నెంటుట నుచితమొకో
పుణ్యతములార హైందవ పురుషులార! 4